

POLITICKÉ PROCESY V ČESKOSLOVENSKU (1948-1954)

POLITICAL TRIALS IN CZECHOSLOVAKIA (1948-1954)

Peter Marejka

Paneurópska vysoká škola v Bratislave, Fakulta práva

ABSTRAKT

Odborný článok s názvom Politické procesy v Československu (1948-1954) sa zaoberá spoločenskou a geopolitickou situáciou v skúmanom historickom období, charakteristikou politických procesov a predovšetkým rozborom troch etáp politických procesov v Československu v období rokov 1948-1954. Časť článku je venovaná trestom ukladaným odsúdeným v politických procesoch a následným rehabilitáciám odsúdených osôb. Článok čerpá poznatky z archívnych dokumentov, štatistických údajov, vtedajších právnych predpisov a z odbornej literatúry.

ABSTRACT

The professional article entitled Political trials in Czechoslovakia (1948-1954) deals with the communal and geopolitical situation in the historical period under review, the characteristics of political trials and, in particular, the analysis of three stages of political trials in Czechoslovakia between 1948-1954. Part of the article is devoted to the sentencing of convicts in political trials and subsequent rehabilitation of convicted persons. The article draws on the findings of archival documents, statistical data, current legislation, and professional literature.

I. ÚVOD

Po roku 1948 sa cez celé Československo prehnala vlna politických procesov, ktoré tvoria smutnú kapitolu našich dejín. Zasiáhli prakticky všetky vrstvy obyvateľstva a navždy ovplyvnili životy tisícov ľudí. Politické procesy v Československu v rokoch 1948-1954 boli vrcholom masovej nezákonnosti a politickej represie. Politické procesy predstavujú dodnes živú a aktuálnu tému, o ktorej sa treba stále zmieňovať a informovať tých, ktorí smutnú dobu našťastie nezažili, ale aj tých, ktorí by na ňu najradšej zabudli. V článku vychádzam okrem odbornej literatúry, ktorá sa zaoberá danou problematikou najmä z vtedajších platných právnych predpisov (ústavy, zákonov, nariadení), štatistických údajov a archívnych dokumentov. Ambíciou článku je podať stručný, ale výstižný obraz o politických procesoch v 50. rokoch minulého storočia z pohľadu právnej úpravy a skutočného diania v danej dobe, vrátane spoločenských príčin a následných hodnotení týchto procesov.

II. SPOLOČENSKÁ A GEOPOLITICKÁ SITUÁCIA

Politické procesy spadali do obdobia začiatku studenej vojny a nanovo sa vytvárajúceho rozdelenia sveta. Na jednej strane stáli štáty západné, demokratické s vedúcim postavením Spojených štátov amerických a na strane druhej štáty utvárajúce systém podriadených satelitov Sovietskeho zväzu. Pre Československo bolo začlenenie do mocenského bloku Sovietskeho zväzu obzvlášť bolestivé, pretože všetky doterajšie medzinárodné kontakty orientované na západoeurópske štáty, najmä v oblasti hospodárskej boli prerušené, čo

zapříčinilo niekoľko kríz v jednotlivých oblastiach hospodárstva. Sovietsky zväz vykonával svoj vplyv niekoľkými spôsobmi, najmä prostredníctvom inštitúcií ako bola Rada vzájomnej hospodárskej pomoci, Informačné byro Komunistickej strany, ako aj prostredníctvom priamych pokynov adresovaných komunistickému vedeniu jednotlivých štátov, pôsobením sovietskych poradcov a sovietskych veľvyslancov.¹ Nastupujúca éra studenej vojny viedla k militarizácii spoločnosti a k prudkej výstavbe ťažkého priemyslu na úkor iných odvetví.

Politické procesy prebiehali v okolitých štátoch už v prvých rokoch po skončení druhej svetovej vojny. Naopak v Československu nastala vhodná situácia až v súvislosti s februárovým prevratom. Obeťami procesov v štátoch ako Maďarsko, Poľsko, Bulharsko či Rumunsko sa stávali najmä predstavitelia opozičných strán, cirkví či priemyslu.² Ani samotní komunisti neboli od týchto čistiek uchránení, ale títo ľudia predstavovali len zlomok z celkového množstva perzekuovaných osôb. Procesy sa dotkli aj tých najvyšších predstaviteľov komunistických strán v jednotlivých štátoch. Jedným z prvých bol proces s albánskym ministrom vnútra Koči Dzozom v roku 1949, ďalej proces s László Rajkom v Maďarsku, proces s Trajčo Kostovom v Bulharsku, s Lucretiom Patrascanuom v Rumunsku a Rudolfom Slánskym v Československu. Iba generálnemu tajomníkovi poľskej komunistickej strany Wladislawovi Gomułkovi sa podarilo prežiť politický pád.³ Významnú úlohu v procesoch s komunistickými predstaviteľmi zohralo uplatňovanie tézy o hľadaní vnútorného nepriateľa a tzv. Juhoslovanský konflikt, ktorého príčinou bola neochota juhoslovanského komunistického vedenia podrobiť sa sovietskemu diktátu. Konflikt sa odohral v júni 1948, následkom čoho vznikla vlna vyššie uvedených politických procesov s významnými komunistami jednotlivých štátov, ktorých zmyslom bolo zabrániť akýmkoľvek predstavám o vlastnom politickom vedení nezávisle na vôli Moskvy. Juhoslovanskú roztržku sa podarilo vyriešiť až po Stalinovej smrti. Iným prípadom podobného konfliktu bola roztržka s novovzniknutým štátom Izrael, ktorej dôsledkom bola silná vlna antisemitizmu v ZSSR. Napriek významnej pomoci východného bloku, v ktorej podstatnú úlohu zohrala pomoc československá sa Moskve nepodarilo získať prostredníctvom Izraela mocenský vplyv na Strednom východe. Sovietsky zväz tak obrátil svoju pozornosť na arabské štáty a získaniu ich priazne mala napomôcť aj antisemitistická vlna. Táto tendencia sa v Československu odrazila najmä v procese so Slánskym a spol., kde jedenásť osôb zo štrnástich súdených malo židovský pôvod.⁴

Komunistické vedenie, z ktorého iniciatívy sa vlna nezákonností zrodila už vo februári 1948, ju zdôvodňovalo potrebou zabezpečiť víťazstvo revolúcie, novo nastolenú moc a likvidáciu ich odporcov.⁵ Cieľená a účelová politická perzekúcia sa stala neoddeliteľnou súčasťou komunistického režimu. Bola dokonca podmienkou jeho existencie, pretože zasahovala do všetkých oblastí spoločnosti. Bola namierená proti všetkým odporcom režimu. Predpokladom politickej perzekúcie bola masová nezákonnosť (nakoľko nariadenia vlády odporovali platným zákonom) a psychológia strachu.⁶ Politické procesy pôsobili ako jeden z určujúcich faktorov politického diania a do značnej miery spoluvytvárali podobu súčasného i budúceho života spoločnosti. Boli zámerným cieľom, súčasťou a prostriedkom oficiálnej politiky. Nezákonné politické procesy ako prostriedok politiky a s nimi spojená svojvôľa,

¹ KAPLAN, K.: Československo v rokoch 1948-1953. 2. časť. Praha: Štátne pedagogické nakladateľstvo. 1991. s. 6.

² KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu. 2. vyd. Praha: Barrister & Princípál. 2008. s. 9.

³ VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol. Československá justícia v rokoch 1948-1953. Diel I. Praha: ÚDVK PČR. 2003. s. 176, s. 202.

⁴ ŠIŠKA, M. (ed.). O procesoch a rehabilitáciách. (Správa "Pillerovej komisie" o politických procesoch a rehabilitáciách v Československu v rokoch 1949-1968.) I-II. Praha. 1990, 26-27.

⁵ KAPLAN, K.: Nekrvavá revolúcia. Praha. 1993. s. 181.

⁶ GEBAUER, F a kol.: Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989. Statistický přehled . Svazek 12. Praha: Ústav pro soudobě dějiny AV ČR, 1993.

násilie, politické a justičné zločiny a vraždy boli úplne novým a nezvyklým javom československého politického života a úplne odporovali jeho demokratickej minulosti.

Porušovanie zákonov štátnymi a straníckymi orgánmi na všetkých úrovniach dosiahlo takých rozmerov, že začalo vyvolávať právnú neistotu u väčšiny obyvateľstva a stalo sa základom pre postupný rozklad právneho vedomia spoločnosti. Negácia právneho vedomia viedla postupne k poklesu spoločenskej autority práva, pričom zasiahla nielen široké masy obyvateľstva, ale aj pracovníkov justície, ktorí mali sami nachádzať právo a chrániť spravodlivosť. Tí, ktorí sa nechceli s novými úlohami justície v súlade so straníckymi záujmami zmieriť, boli nahradení absolventmi právnickej školy pracujúcich, ktorá v niekoľko mesačných kurzoch doplnila vybraným a politicky spoľahlivým robotníckym kádrom stredoškolské i vysokoškolské vzdelanie vrátane odbornej justičnej skúšky a zaručila im úspešný vstup do súdnych siení v pozícii obžaloby a mnohým aj v sudcovských talároch.⁷

Politické procesy mali niekoľko funkcií: 1. slúžili na presadenie mocenského monopolu, pôsobili aj ako stabilizačný faktor režimu. 2. napomáhali k presadeniu moci a tiež sovietskych veľmocenských plánov. 3. fungovali ako spôsob riešenia trvalého napätia medzi spoločnosťou, občanmi a mocenským monopolom, ako spôsob likvidácie skutočných aj vymyslených odporcov režimu, kritikov oficiálnej politiky a tiež ako riešenie sporov a konfliktov medzi komunistickými vykonávateľmi moci. 4. mali ideologické poslanie, poskytovali "dôkazy" o správnosti oficiálnej politiky, zahladzovali skutočné príčiny neúspechov. 5. pôsobili ako najúčinnější zdroj psychológie strachu a vytvárali ťaživú atmosféru podozrievania, politickej hystérie a tzv. Agentománie.⁸ Komunistickí funkcionári urobili z procesov prostriedok oficiálnej politiky, jeden zo spôsobov jej realizácie. Každý významnejší čin, zmena či kampaň v politike, v hospodárstve a kultúre boli sprevádzané politickými procesmi, ako tomu bolo napríklad počas kolektivizácie, presadzovania cirkevnej politiky, ochrany mocenského monopolu, prestavby štátneho aparátu alebo výstavby novej armády.⁹

Veľký rozsah a tvrdosť politických procesov v čase pôsobenia štátneho súdu malo niekoľko príčin. 1. bol to sám obsah a charakter tzv. Zakladateľského obdobia režimu. Totálna prestavba všetkých spoločenských oblastí mala také tempo, že nútila k zmene spôsobu života takmer všetky skupiny obyvateľstva. U mnohých obyvateľov tlak moci vyvolal odpor proti režimu, niekedy živelný, inokedy vedomý. Politické procesy nielen ničili všetky formy odporu, ale mali aj zastrašiť všetkých potenciálnych odporcov. 2. pôsobil tu odraz vyhroteného medzinárodno-politického napätia. Studená vojna, veľmocenské plány ZSSR a s nimi spojená výstavba veľkej armády a militarizácia československej spoločnosti urýchlňovali realizáciu zámerov, ktoré boli zdrojom politických procesov. Navyše rozširovali okruh možných nepriateľov a podozrivých. Tými boli napríklad tí, ktorí mali kontakty s osobami na západe a po vypuknutí tzv. sovietsko-juhoslovanskej roztržky aj proti všetkým, ktorí mali akúkoľvek spojitosť s juhoslovanským režimom. Politické procesy ich mali všetkých preventívne zneškodniť. 3. príčinou veľkého rozsahu politických procesov bola tiež obava komunistov zo straty moci. Stav neustáleho ohrozenia režimu, ktorý politici a Bezpečnosť propagovali vytváral živnú pôdu pre ďalšie a ďalšie procesy. Z tohto hľadiska sa javili ako hlavné nebezpečenstvo predstavitelia nekomunistických strán a zakázaných spolkov.¹⁰ Karel Kaplan a Pavel Paleček rozdeľujú konania politických procesov v Československu 50. rokov do troch etáp : 1. obdobie od prevzatia moci Komunistickou stranou Československa vo februári 1948 do prelomu rokov 1949/1950, kedy procesy začali

⁷ KUBA, J.: *Zákonodarstvo a justícia vo vzťahu k politickým procesom v Československu*. Olomouc . 2012

⁸ KAPLAN, K.: *StB o sebe*. Praha: Úrad dokumentácie a vyšetrovania zločinov komunizmu PČR. 2002. s. 20.

⁹ PERNES, J.: *Kríza komunistického režimu v Československu v 50 rokoch 20. storočia*. Brno: CDK. 2008. s. 73.

¹⁰ KAPLAN, K.: *Československo v rokoch 1948-1953*. 2. časť. *Zakladateľské obdobie komunistického režimu*. Praha: SPN. 1991. s. 86.

byť organizované pod dohľadom sovietskych poradcov v Štátnej bezpečnosti; 2. obdobie „monstrprocesov“ ohraničené na jednej strane procesom s Miladou Horákovou a vedením záškodníckeho sprisahania proti republike v máji a júni 1950 a na strane druhej procesom s Rudolfom Slánskym a "centrom" v novembri 1952; 3. obdobie od roku 1953, ktoré možno charakterizovať ústupom od veľkých procesov a prechodom k procesom neverejným, s menším politickým významom.¹¹

Z hľadiska vtedajšej právnej úpravy sa politické procesy opierali o zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu ľudovodemokratickej republiky (účinný od 24. októbra 1948 do 31. júla 1950), ktorým bol nahradený zákon č. 50/1923 Sb. na ochranu republiky, ale najmä o trestnoprávne kódexy účinné od 01. augusta 1950: zákon č. 86/1950 Sb. (Trestný zákon) a zákon č. 87/1950 Sb. (Trestný poriadok). Uvedené právne predpisy umožňovali politické procesy najmä pre vážny obsah skutkových podstát niektorých trestných činov a extenzívny výklad zo strany súdov.

Pre skúmané historické obdobie je z hľadiska práva charakteristická tzv. socialistická zákonnosť. Zjednodušene ide o obchádzanie práva kvôli záujmom štátu. Akonáhle právny problém získa politický význam, právo stráca relevantnosť a právne normy a regulácie môžu byť elitami odložené bokom, ak sa to zdôvodní špeciálnymi okolnosťami. Išlo vo svojej podstate o pokrivené prirodzenoprávne chápanie práva. Písané normy nie sú dôležité, dôležitá je spravodlivosť a sledovanie vyšších cieľov. Spravodlivosť a vyššie ciele však boli určené politikou jednej strany a vo svojich praktických dôsledkoch boli v rozpore so základnými právami a slobodami.¹² Zákon bol v rámci socialistickej zákonnosti aplikovaný vtedy, ak to bolo politicky účelné.

Zmeny v trestnom práve hmotnom po roku 1948 boli zamerané na ochranu ľudovodemokratickej republiky. Novú právnu úpravu charakterizovali výrazne represívne prvky a bola v nej premietnutá teória o neustále sa zostrujúcom triednom boji. Tá sa prejavila aj mimo zákonnej úpravy, ktorá bola často krát hrubým spôsobom porušovaná. Súdny, najmä Štátny súd, rozhodovali pod vplyvom a podľa priania Komunistickej strany a Štátnej bezpečnosti. Trest smrti bol bežným trestom aj za činy menšej spoločenskej nebezpečnosti. Koncepcnú zmenu v trestnom práve hmotnom mal priniesť trestný zákon z roku 1950. Išlo však o kodifikáciu nedokonalú, pripravenú narýchlo podľa sovietskeho vzoru, avšak bez hlbších znalostí a bez jednotnej filozofickej koncepcie. Jedinou nosnou myšlienkou bolo poňatie trestného práva ako nástroja na ochranu nových spoločenských vzťahov na ceste k socializmu. Nedostatky právnej úpravy sa prejavovali v oblasti sankcií a vo formuláciách skutkových podstát. Tresty boli drakonické. Zákonná úprava neumožňovala dostatočnú diferenciaciu a individualizáciu trestu.¹³

Pre trestný poriadok z roku 1950 bola typická zjednodušujúca právna úprava umožňujúca účelový výklad, obmedzené práva obvineného a obhajcu, ktoré často krát ostávali iba na papieri, dominantné prípravné konanie a absencia akýchkoľvek záruk proti neprípustným zásahom do práv a slobôd občanov. Metódy Štátnej bezpečnosti sa uberali mimo právnu úpravu a prokuratúra ani súdy tomu neboli schopné zabrániť. Napriek tomu, že o nezákonnostiach vedeli, podriaďovali sa metódam Štátnej bezpečnosti, buď z obavy z perzekúcie alebo v duchu hesla, že na ceste k socializmu potrebné niektoré záruky obetovať. Závažné dôsledky malo zneužívanie § 84 trestného poriadku umožňujúce prokurátorovi nariadiť orgánom Štátnej bezpečnosti, aby vykonali jednotlivé vyšetrovacie úkony. Nakoľko

¹¹ KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu. 2. vyd. Praha: Barrister & Princípál. 2008. s. 49.

¹² GÁBRIŠ, T.: Posilňovanie roly štátu a verejného práva v Československu v rokoch 1948-1989. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009.

¹³ GRIVNA, T.: Trestné právo hmotné. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009.

sa z tejto výnimky stalo pravidlo, ostalo prípravné konanie v rukách bezpečnostných orgánov, pretože prokurátor dozor nad vyšetrovaním do roku 1954 nevykonával. Naopak pri Štátnom súde sa vyvinul opačný stav, kedy Štátna bezpečnosť vykonávala dozor nad prokurátormi a sudcami. Pre obdobie do druhej polovice 50-tych rokov bolo typické vydávanie podzákonných a služobných predpisov *contra legem*.¹⁴

Podľa môjho názoru zodpovednosť za politické procesy nesie najmä vtedajšie vedenie KSČ, z ktorého iniciatívy k politickým procesom v Československu dochádzalo. Justičné orgány zohrávali predovšetkým úlohu vykonávateľov vôle vedenia KSČ. Zodpovednosť justície v politických procesoch teda spočívala najmä v tom, že bola vykonávateľom protiprávných, nezákonných rozhodnutí komunistických orgánov. Justičné orgány poskytovali politickým procesom zdanie zákonnosti. Justícia sa svojou činnosťou spoluzúčastňovala na procesných divadlách, svojich zamestnancov na nižších stupňoch hierarchie nútila k nezákonným úkonom a trestala ich prípadnú neposlušnosť. Domnievam sa, že zodpovednosť za politické procesy nenesie justícia ako celok, ale ide najmä o zodpovednosť jednotlivých zamestnancov justície. Zodpovednosť Ministerstva spravodlivosti vidím najmä v protiprávnom rozhodovaní o rozsudkoch, na ktorých malo záujem, vo vyžadovaní poslušnosti nielen sudcov, ale aj obhajcov, v presadzovaní protiprávnej nadradenosti prokurátora v súdnom konaní.

Štátny súd a štátna prokuratúra majú tiež na politických procesoch značný podiel viny. Sudcovia Štátneho súdu odsudzovali obžalovaných napriek tomu, že mnohokrát boli presvedčení o ich nevine a vykonštruovaných obvineniach, prípadne neboli presvedčení o adekvátnosti výšky trestu, ku ktorému obvineného odsúdili. Prokurátori Štátnej prokuratúry zasa žalovali nevinných s vedomím, že ide o vážne porušenie trestnoprávných noriem. Sudcovia aj prokurátori sa spolupodieľali na divadlách s naučenými otázkami a odpoveďami, tak ako to vyžadovala Štátna bezpečnosť. Svojim konaním v politických procesoch prokurátori, sudcovia, obhajcovia, súdni znalci a príslušní pracovníci ministerstva spravodlivosti preukázali, že spravodlivosť, právo a zákony boli až na poslednom mieste. Diskvalifikovali nielen seba ako vykonávateľov práva, ochrancov zákonov a symbol spravodlivosti, ale významne prispeli aj k tzv. politickej výchove más a k rozvratu právneho vedomia občanov Československa. Tieto rysy sa prejavili už v čase procesov, ale omnoho viac neskôr pri ich revíziách a rehabilitáciách.¹⁵

III. TRI ETAPY POLITICKÝCH PROCESOV

V prvej etape politických procesov, teda v období od februára 1948 do prelomu rokov 1949/1950 išlo predovšetkým o vyrovnávanie účtov s predstaviteľmi starého režimu. Komunistický režim sa snažil legitimizovať svoju existenciu prostredníctvom odhaľovania svojich skutočných alebo domnelých nepriateľov, ktorí chceli podľa dobovej propagandy zvrátiť vývoj smerujúci k socializmu. Takéto poňatie procesov bolo umožnené predovšetkým vysokou podporou režimu medzi obyvateľstvom, najmä v prvých mesiacoch po februárovom prevrate. Z politických činiteľov toto účtovanie postihlo sociálnych demokratov, ľudovcov, národných socialistov a na Slovensku členov Demokratickej strany. Sociálni demokrati boli súdení počas jari 1949 a procesy sa dotkli predovšetkým predstaviteľov dočasného ústredného vedenia nezávislej sociálnej demokracie, ktorí sa stavali ako proti režimu, tak proti násilnému zlúčeniu sociálnej demokracie s komunistickou stranou. Ľudovci boli súdení v niekoľkých procesoch (Modrý štít, Orol, Študentská kresťanská liga, atď.) spoločne s predstaviteľmi Orla.

¹⁴ GRIVNOVÁ, P – GRIVNA, T.: Trestne právo procesné. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009.

¹⁵ ŠKERLE, M.: Štátny súd a štátna prokuratúra a ich úloha v politických procesoch. Brno. 2010

Národní socialisti boli súdení v niekoľkých menších procesoch, najväčší proces s predstaviteľmi strany sa však konal v druhej etape politických súdnych procesov v roku 1950. Takmer všetci súdení politickí funkcionári nekomunistických strán boli obviňovaní z činnosti proti novému politickému zriadeniu, prípadne z prípravy štátneho prevratu. Mnoho z nich bolo tiež obvinených zo spolupráce s tajnými službami západných štátov alebo zo spolupráce s exilovými predstaviteľmi svojich strán. V štyroch procesoch v máji 1948 boli súdení aj dôstojníci Československej armády a bezpečnosti, ktorí sa mali dopustiť činnosti smerujúcej proti zámerom komunistov v priebehu februára 1948.

Ďalšiu skupinu procesov v prvej etape predstavujú politické procesy s diplomatmi západných krajín - Francúzska, Holandska, Švédska, Veľkej Británie a Kanady alebo so zamestnancami ich hospodárskych a kultúrnych inštitúcií. V celkom šiestich veľkých procesoch (štyri procesy s československými zamestnancami amerického veľvyslanectva, proces s Jaromírom Nechanským a spol., proces s Williamom Oatisom a spol.) padli tri rozsudky smrti, ďalší súdení dostali dlhodobé tresty vo väzení. Obvinení boli spravidla z hospodárskej či vojenskej špionáže proti Československu.¹⁶ Cieľom prvej etapy procesov bolo legitimizovať režim a uchopenie moci komunistickou stranou prostredníctvom poukazu na tých jeho nepriateľov, ktorí predstavovali alternatívu možného vývoja Československa a očierniť túto alternatívu ako programovo protiľudovú, protisocialistickú. Nepriateľov v týchto procesoch predstavovala široká škála jednotlivcov a inštitúcií - od skutočnej antikomunistickej opozície, cez vedenie a členov nekomunistických politických strán a ďalších spoločenských organizácií až po diplomatov a ďalších zástupcov západných štátov. Veľká väčšina z týchto "nepriateľov" bola odsúdená za protištátnu nepriateľskú činnosť - od šírenia nepriateľskej propagandy, až po špionáž a vlastizrady.

Druhá etapa politických procesov je vymedzená obdobím od začiatku roka 1950 do konca roka 1952. Počas týchto dvoch rokov prebiehali politické súdne procesy s najväčšou intenzitou. Druhá etapa vo vývoji politických súdnych procesov začala procesom s "vedením záškodníckeho sprisahania proti republike", v rámci ktorého boli súdení predovšetkým národní socialisti, ale aj sociálni demokrati, kresťanskí demokrati a jeden predstaviteľ trockizmu. Obžalovaní boli z vlastizrady, zapredania republiky svetovému imperializmu a prípravy tretej svetovej vojny.¹⁷ Nasledovali ďalšie procesy s predstaviteľmi "domácej reakcie". Z hľadiska politických procesov ako nástrojov legitimácie režimu nepredstavovali tieto procesy žiadnu novinku a obsahovo v podstate kopírovali procesy z prvej etapy. Novinkou v ich organizovaní bola úloha sovietskych poradcov, ktorí značnou mierou určovali ich podobu tak, aby odrážali politické postoje a záujmy Sovietskeho zväzu. Značnú časť politických súdnych procesov druhej etapy tvorili procesy s predstaviteľmi cirkvi. Tieto procesy mali dva ciele - prostredníctvom represii úplne podriadiť cirkev štátu a komunistickej strane a obmedziť vplyv náboženstva na spoločnosť.¹⁸ V marci a apríli 1950 boli súdení predstavitelia mužských cirkevných rádov obvinení z protištátneho sprisahania, nenávisť voči režimu, spolupráce s gestapom a špionáže pre Vatikán. Počas roka 1950 prebehli dva „monstrprocesy“ s biskupmi katolíckej cirkvi (jeden na Slovensku a jeden v Čechách). Ďalšie cirkevné procesy sa konali v roku 1951. Od roku 1952 procesy s predstaviteľmi cirkvi

¹⁶ KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu . Praha: Barrister & Princípál. 2008. s. 112 – 114.

¹⁷ KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu . Praha: Barrister & Princípál . 2008, s. 68.

¹⁸ KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu . Praha: Barrister & Princípál . 2008 s. 73.

pokračovali, mali však nižšiu intenzitu a pozornosť bezpečnostných zložiek a justície sa v tomto období presunula z katolíckej cirkvi na protestantov a náboženské sekty.¹⁹

Najznámejší monstrproces s vedením záškodníckeho sprisahania - Horáková a spol. (demokratické politické strany, aktívni odbojári počas protektorátu) bol vytvorený v spolupráci so sovietskymi poradcami. Skupina Milady Horákovovej bola obvinená z vlastizrady a z vyzvedačstva. Z obžalovaných bolo vytvorené ilegálne vedenie protikomunistického odporu. Na prvom mieste stála Milada Horáková. V procese vystupovala ako hlava protištátnej skupiny. Ako druhý najdôležitejší obvinený vystupoval Josef Nestával, ktorý bol vedúcim činiteľom národných socialistov v Prahe a ako taký mal medzi nimi veľkú autoritu. Mal rozsiahle styky aj medzi sociálnymi demokratmi. Ďalším obvinením bola Františka Zeminová. Zeminová mala rozsiahle styky s bývalými politikmi a mala veľký vplyv v bývalej národnosocialistickej strane. Pred februárom 1948 pôsobila ako členka užšieho vedenia strany. V procese jej preto bola určená úloha akejsi zjednocujúcej osoby jednotlivých národnosocialistických skupín. Jiří Hejda, ako bývalý podnikateľ a člen ústrednej plánovacej komisie, ktorý nesúhlasil s ponechaním znárodnených podnikov vo vlastníctve štátu, bol predstavený v úlohe kapitalistického vykorisťovateľa a rozhodného odporcu znárodnenia. Obvinená Antonie Kleinerová mala rozsiahle kontakty na členov protikomunistického odboja. Medzi obvinených patrili aj František Přeučil a Jan Buchal. Pri oboch bol rozhodujúci ich vzťah k "teroristickej skupine" v Ostravsku a v Chomutovsku. Sovietski poradcovia totiž vyžadovali, aby v procese vystupoval aj prvok terorizmu, čo malo pôsobiť na verejnosť. Ďalej boli obvinení dvaja sociálni demokrati. Prvým z nich bol Zdeněk Peška (Univerzitný profesor, v rokoch 1936-1937 dekan Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave), člen dočasného ústredného výboru sociálnej demokracie, ktorý mal pôvodne vystupovať ako hlavná postava procesu so sociálnymi demokratmi. Navyše sa stýkal s Horákovou, zúčastnil sa na stretnutí vo Vinoři a bol významným antikomunistom medzi sociálnymi demokratmi. Druhým sociálnym demokratom bol Vojtech Dundr, ktorý sa previnil svojou účasťou na niekoľkých schôdkach protikomunistickej časti sociálnych demokratov a tiež tým, že išlo o bývalého ústredného tajomníka strany. Desiatym obvineným bol Bedřich Hostička, ktorý mal tú smolu, že pôsobil v Ľudovej strane. Výrobcovia procesu v ňom chceli mať zástupcu Ľudovej strany. Už pred týmto procesom došlo k súdu s niekoľkými bývalými funkcionármi Ľudovej strany a Hostička mal byť prezentovaný ako ich nástupca. Rovnako ako Hostička aj Jiří Křížek zastupoval v direktóriu Ľudovecký smer, hoci sám tvrdil, že nebol členom Strany Ľudovej. Medzi obvinenými sa ocitli aj dvaja bývalí členovia KSČ. V prvom rade sa jednalo o Oldřicha Pecla. Ten bol označovaný ako majiteľ baní, teda kapitalista, triedny nepriateľ. Ďalším oficiálnym dôvodom bola jeho spolupráca s Kleinerovou. V skutočnosti však išlo o jeho autorstvo niekoľkých memoránd (programových zásad opozičného hnutia a budúcej socialistickej strany stredu). Rovnako tak veľkú úlohu zohrávali aj jeho styky s druhým obžalovaným bývalým členom KSČ, Závišom Kalandrom. Ten kedysi napísal brožúru proti stalínovským procesom a vystúpil z KSČ. Teraz bol označený za trockistu, čo bol dostatočný dôvod na väznenie.

Rozsudkom zo dňa 08.06.1950 boli všetci obžalovaní v tomto monstrprocesu uznaní vinnými z trestného činu vlastizrady podľa § 1 ods. 2 zákona č. 231/1948 Zb., F. Zeminová, F. Přeučil a J. Buchala tiež z § 1 ods. 3 písm. c) a ďalej z trestného činu vyzvedačstva podľa § 5 ods. 1, ods. 2 písm. c) toho istého zákona. M. Horáková, J. Nestával, J. Hejda, F. Přeučil, A. Kleinerová, O. Pecl a Z. Kalandra tiež podľa § 5 ods. 2 písm. d, e) a J. Hejda tiež podľa § 5 ods. 2 písm. b) cit. zák. Trest smrti súd vyniesol pre Miladu Horákovou, Jana Buchalu, Oldřicha Pecla a Záviša Kalandru. Josef Nestával, Jiří Hejda, František Přeučil a Antonie

¹⁹ JÄGER, P.: Sloboda vyznania a právne pomery cirkví a náboženských spoločností v rokoch 1948-1989. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009. ISBN 9788021048447.

Kleinerová boli odsúdení na trest ťažkého žalára na doživotie. Bedřich Hostička bol odsúdený na 28 rokov väzenia, Zdeněk Peška na 25 rokov, Jiří Křížek 22 rokov, Františka Zeminová 20 rokov a Vojtěch Dunder na 15 rokov. Zároveň bol všetkým obvineným podľa § 48 skonfiškovaný majetok. Napriek návrhu prokuratúry tak bol vynesovaný rozsudok smrti "len" v štyroch prípadoch namiesto šiestich. Toto rozhodnutie pravdepodobne vzišlo z bezpečnostnej komisie ÚV KSČ. Proti rozsudku sa odvolala prokuratúra z dôvodu nízkej výmery trestov, ako aj časť obžalovaných v zložení Horáková, Buchal, Pecl a Kalandra, teda tí, ktorí boli odsúdení na trest smrti. 24. júna Najvyšší súd za predsedníctva Dr. Bartoša tieto odvolania zamietol. V odôvodnení rozhodnutia prevážili nad právnou argumentáciou dôvody politické. Keď prezídium Najvyššieho súdu v roku 1968 prípad znova prejednávalo, zistilo, že zákon bol porušený pätnásťkrát. Odsúdeným tak ostávala posledná nádej a síce nádej udelenia prezidentskej milosti. O milosť žiadali nielen odsúdení, ale aj ich rodinní príslušníci a listy požadujúce milosť, prichádzali dokonca zo zahraničia od známych osobností. Zo všetkých spomeňme vedca Alberta Einsteina či generálneho tajomníka OSN Trygve Lieho. Prezident Klement Gottwald na návrh ministra spravodlivosti neudelil milosť ani jednému z odsúdených. 27. júna ráno na nádvorí väznice na Pankráci v Prahe bol trest vykonaný.

Ďalšími politickými procesmi boli procesy vyplývajúce zo snahy legitimizovať neúspešnú politiku režimu prostredníctvom odstránenia niektorých predstaviteľov strany, ktorí sa odchyľili od obsahu skutočnej komunistickej ideológie a mali byť príčinou spoločenských a ekonomických ťažkostí Československa. Najvýznamnejším z tejto skupiny procesov, ktorý bol zároveň posledným „monstrprocesom“ inscenovaným v Československu je proces s protištátnym sprisahaneckým centrom na čele s generálnym tajomníkom KSČ Rudolfom Slánskym, ktorý sa konal v novembri roku 1952. V rámci tohto procesu boli súdení vedúci predstavitelia komunistického režimu, obžalovaní z vlastizrady, špionáže a pokusu o zavraždenie prezidenta Gottwalda a J. Švermu. Jedenásť zo štrnástich obžalovaných bolo odsúdených na smrť, zostávajúci traja na doživotné väzenie. Proces bol vykonštruovaný ako súd s centrom protištátneho a protimoskovského sprisahania, vedeného Slánskym. Nezanedbateľná bola tiež antisemitská koncepcia procesu. Zo štrnástich obžalovaných iba traja nemali židovský pôvod. Popri Slánskom na lavici obžalovaných zasadol Bedřich Geminder (vedúci medzinárodného oddelenia ÚV KSČ), Vladimír Clementis (bývalý minister zahraničných vecí), Oto Šling (vedúci tajomník krajského výboru KSČ v Brne), Ľudovít Frejka (bývalý prednosta národohospodárskeho odboru kancelárie prezidenta republiky), Josef Frank (bývalý zástupca generálneho tajomníka ÚV KSČ), Bedřich Reicin (bývalý námestník ministra obrany a vedúci piateho oddelenia generálneho štábu), Artur London a Vavro Hajdu (bývalí námestníci ministra zahraničia), Karel Šváb (bývalý námestník ministra národnej bezpečnosti), Eugen Löbl a Rudolf Margolius (bývalí námestníci ministra zahraničného obchodu), Otto Fischl (bývalý námestník ministra financií) a André Simone (bývalý redaktor Rudého práva). K zahájeniu procesu došlo 20. novembra 1952 a trval osem dní. Rovnako ako v prípade Horákovvej sa objavilo množstvo listov a rezolúcií, ktoré požadovali pre obžalovaných najtvrdšie tresty. Obžalovaní, vrátane Slánskeho, sa správali presne podľa pokynov vyšetrovateľov. Nikto neodporoval, títo predtým mocní muži nemali vôľu bojovať vopred stratený boj. Priznali sa ku všetkým bodom obžaloby, či už išlo o vlastizradu, špionáž, sabotáž, prezradenie vojenského tajomstva. Po ôsmich dňoch súd vyniesol tvrdé rozsudky, presne podľa rozhodnutia politického sekretariátu ÚV KSČ. Všetci s výnimkou Londona, Hajdua a Löbla boli odsúdení na trest smrti, súd teda vyniesol jedenásť rozsudkov smrti. Traja ďalší obžalovaní dostali doživotné tresty. K podaniu odvolania nedošlo ani z jednej strany a žiadosti o milosť prezident Gottwald zamietol. K poprave došlo 3. decembra 1953 na dvore pankráckej väznice. Na proces s "centrom" nadviazali ďalšie procesy, z ktorých menujme aspoň proces s tzv. buržoáznymi nacionalistami, ktorý sa však

konal až v apríli 1954, kedy už strana nemala na verejných monstrprocesoch záujem.²⁰ Obete z radov komunistických funkcionárov celkovo tvorili malú časť z osôb postihnutých politickými procesmi - zhruba 280 osôb. Mali však veľký vplyv na legitimitu režimu.

Najväčší podiel politických súdnych procesov všetkých troch etáp ich vývoja zaujímajú trestné činy ekonomického charakteru, najčastejšie sabotáže.²¹ Hlavnou príčinou vedúcou k tejto kategórii procesov i k veľkému množstvu procesov tejto povahy bola všeobecne neúspešná hospodárska politika režimu. Odhaľovanie nepriateľov v ekonomickej oblasti sa začalo prakticky okamžite po februári 1948. Dotklo sa predovšetkým roľníkov vystupujúcich proti jednotným roľníckym družstvám, "dedinských boháčov a kulakov", drobných živnostníkov a ďalších. Najvýznamnejším procesom s "kulakmi" bol prípad Babice v júli roku 1951. Do konca roka 1952 sa uskutočnili aj štyri významnejšie hospodárske procesy s ekonomickými predstaviteľmi na nižších úrovniach s kryciami názvami Budovanie, Diesel, Nádraží a ISEC.²² Významní tvorcovia hospodárskej politiky štátu sa však do väzenia dostali väčšinou až v priebehu roku 1952, niektorí ešte o rok neskôr a politické súdne procesy, ktorých obeťami sa stali, tak spadajú do tretej etapy politických procesov. Táto etapa je vymedzená obdobím od začiatku roka 1953 do začiatku revízie procesov. Perzekúcie sa dotkli ako duchovných tvorcov československej ekonomickej orientácie, tak konkrétnych realizátorov - predovšetkým generálnych riaditeľov národných podnikov. Politické súdne procesy s väčšinou z nich boli prepojené s procesom "s centrom". Obžalovaní boli zo sabotáže prestavby priemyslu, špionáže, vlastizrady, snahy obmedziť hospodárske zväzky so Sovietskym zväzom a udržiavať ekonomické styky s krajinami Západu, Izraelom či Juhosláviou. Jedným s najvýznamnejších procesov s týmto obsahom bol proces s námestníkom predsedu plánovacieho úradu Jozefom Goldmanom a generálnymi riaditeľmi niekoľkých priemyselných spoločností v auguste 1954, proces s námestníkom ministra poľnohospodárstva a generálnym riaditeľom Štátnych statkov Jozefom Smrkovským a spol., proces s námestníkom predsedu Štátnej plánovacej komisie Eduardom Outratom a spol., a ďalšie.

IV. TRESTY UKLADANÉ ODSÚDENÝM V POLITICKÝCH PROCESOCH

Čo sa súdom uložených trestov týka, popri treste smrti patrili k najčastejšie ukladaným druhom trestov trest odňatia slobody, peňažný trest, trest konfiškácie majetku a trest straty občianskych práv. Najväčším bezprávím sa v celej smutnej histórii politických procesov stali rozsudky smrti vynesené Štátnym súdom. O návrhoch na uloženie absolútneho trestu rozhodovala v rokoch 1950 - 1952 špeciálne zostavená komisia K zložená z ministrov spravodlivosti, národnej bezpečnosti a ich námestníkov. Po roku 1952 rozhodovalo o trestoch smrti samo komunistické vedenie.²³ Všetko, čo bolo potrebné na výkon trestu, najmä vyrozumienie príslušných orgánov, mal urobiť prokurátor činný na súde, ktorý vo veci rozhodol, teda spravidla štátny prokurátor. Keď nič nebránilo výkonu trestu, oznámil predseda senátu odsúdenému, že trest smrti bude vykonaný, pričom Trestný poriadok poznal iba jednu výnimku, a to, že trest smrti nesmel byť vykonaný na tehotnej žene. Výkonu trestu smrti sa zúčastnil príslušný prokurátor, sudca, veliteľ väznice, zapisovateľ zaznamenávajúci okrem iného aj posledné slová odsúdených a lekár, ktorý mal potvrdiť smrť odsúdeného.²⁴

²⁰ KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu . Praha: Barrister & Principál. 2008. s. 134.

²¹ DUFEK, J. – KAPLAN, K. – ŠLOSAR, V.: Československo a Izrael 1947 – 1953. s. 98 - 100.

²² KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu . Praha: Barrister & Principál, 2008. s. 143 - 144.

²³ VOREL, ŠIMÁNKOVÁ, BABKA: Československá justícia v rokoch 1948-1953. s. 183.

²⁴ ust. §§ 267-270 zákona č. 87/1950 Sb., trestný poriadok, v znení neskorších predpisov.

Dňa 22. októbra 1951 vydalo Ministerstvo spravodlivosti výnos o zaradovaní osôb prepustených z väzenských útvarov a táborov nútenej práce do práce. Uvedenému výnosu podliehali všetky osoby prepustené z táborov nútenej práce alebo väzenského zariadenia po odpykaní trestu za trestné činy, pri ktorých bolo prejavené nepriateľstvo voči ľudovo demokratickému poriadku, prípadne za iné závažné trestné činy, za ktoré bol stanovený trest odňatia slobody v trvaní viac ako tri roky. Prepustení boli podľa svojho správania vo väzení na návrh príslušného prokurátora zaradení do jednej zo štyroch kategórií. Do prvej kategórie patrili tí, ktorí zjavne zostali nepriateľmi ľudovodemokratickej republiky a neprejavili žiadne známky nápravy. Naopak do štvrtej kategórie patrili tí, ktorí prejavili mimoriadne pracovné výkony, mali bezchybné a disciplinované správanie a predpokladalo sa, že po prepustení povedú riadny život.²⁵ Uvedenému rozdeleniu podliehali aj väzni, ktorí po dlhšiu dobu vo výkone trestu nepracovali alebo bez svojej viny pracovať nemohli. Dozor nad prepustenými vykonávala špeciálna päťčlenná komisia zriadená pre každý prípad osobitne v obvode okresu, kde prepustený pracoval. Táto tiež rozhodovala o prípadnom preradení prepusteného do inej skupiny.

Zo širokého repertoáru perzekučných metód, ktoré totalitné režimy používajú na dobytie a udržanie moci, sú popravy politických odporcov bezpochyby jednou z najhorších a najodpornejších foriem terorizmu. V komunistickom Československu sa k nim pristúpilo vzápätí po februárových udalostiach s cieľom upevniť pozície komunistickej strany, a to jednak priamou likvidáciou odporcov nového režimu (skutočných aj tých potenciálnych), jednak vytvorením atmosféry strachu a neistoty, ktorá je nevyhnutným predpokladom dlhodobého prežitia každej diktatúry. Komunistická moc využívala k príprave súdnych procesov aj pri ich realizácii celý rad postupov, ktoré svojou svojvôľou a brutalitou nemali v našom priestore obdobu.²⁶ V rokoch 1874 až 1917 bolo v Čechách, na Morave a v Sliezske popravených 24 odsúdencov. V celom Uhorsku bolo v rokoch 1882 až 1910 vykonaných 38 rozsudkov smrti. Súdy prvej republiky vyniesli 415 rozsudkov smrti, len 9 odsúdencov bolo popravených, ostatným bol trest zmenený. Pillerova komisia uviedla, že od októbra 1948 do konca roka 1952 uložil Štátny súd 233 rozsudkov trestu smrti, z ktorých bolo vykonaných 178.²⁷ Ústredný tlačový orgán KSČ Rudé právo a tiež Brnenský denník Rovnosť len od 7. septembra do 8. októbra 1948 zverejnili správy o 43 politických procesoch, z ktorých dva skončili rozsudkom trestu smrti. V tomto veľmi krátkom období bolo v Československu odsúdených 276 osôb.²⁸ V roku 1949 sa vo vyšetrovacích väzbách ŠtB nachádzalo 25 000 osôb a len do konca júna roku 1950 bolo za tzv. protištátne trestné činy popravených 36 osôb. V máji toho istého roku bolo v Československu 32 600 väzňov, z toho vyše 11 000 z politických dôvodov. Začiatkom roka 1953 už bolo v 335 trestných ústavoch a väzniciach a 107 pracovných táboroch 46 000 väzňov, z toho bolo takmer 15 000 v trestaneckých pracovných táboroch (Jáchymovský, Slavkovský a Příbramský), čo bol najväčší počet v histórii nášho väznenstva.²⁹

V. REHABILITÁCIE

Cieľom rehabilitácií je predovšetkým návrat k zákonnosti. Odsúdení majú byť zbavení viny za nespáchané trestné činy a začlenení do spoločenského života ako rovnoprávni občania. Skutoční vinníci za masové zločiny majú byť potrestaní.³⁰ K rehabilitáciám politických väzňov odsúdených v päťdesiatych rokoch minulého storočia došlo v troch vlnách. Rehabilitovaných podľa zákona č. 119/1990 Zb. bolo 207 697 osôb. Rádovo niekoľko

²⁵ VOREL, ŠIMÁNKOVÁ, BABKA: Československá justícia v rokoch 1948-1953. s. 381.

²⁶ MALLOTA, P.: Dokumentácia popravených z politických dôvodov 1948-1989 [online].

²⁷ HEJL, V.: Správa o organizovanom násilí. Praha: Univerzum. 1990. s. 229.

²⁸ KRATOCHVIL, A.: Žaluji I. Stalinská justícia v Československu. Praha: Dolmen. 1990. s. 23.

²⁹ BURSÍK, T.: Osud odbojovej organizácie Čierny lev 777. Praha: ABS MV. 2007. s. 9 – 10.

³⁰ PALOVÁ, K.: Politické procesy z 50. rokov minulého storočia. Brno. 2008

sto osôb bolo rehabilitovaných na prelome 60. a 70. rokov.³¹ Po roku 1953 boli ustanovené komisie ÚV KSC (Barákova, Innemannova, Švachova a Literova), ktoré mali preskúmať niektoré politické procesy z rokov 1949-1952. Cieľom revízie Barákovej komisie boli len procesy s komunistickými funkcionármi. Proces proti Slánskemu a spol. mala preskúmať komisia zložená zo súdruhov Baráka, Hrušky, Bakula, Innemanna a Mlejníka. Hoci bola správa vypracovaná na príkaz ÚV KSC, jej pohľad nie je úzko stranícky a päťdesiate roky hodnotí ako krízu myslenia a deštrukciu práva. V roku 1955 urobil hlavný vyšetrovateľ Doubek rozsiahle priznanie v ktorom popísal prípravu a zákulisie procesov. Pravda o procesoch bola v tejto dobe oficiálne zamlčovaná, len nepatrná zmienka či náznak pochybnosti boli trestané ako vyzradenie štátneho tajomstva. Príslušnými komisiami bolo prerokovaných celkovo 6978 žiadostí o prehodnotenie rozsudkov, v 263 prípadoch navrhli komisie nové súdne konanie, 50 rozsudkov bolo vyhlásených za neodôvodnené, v 263 prípadoch boli vynesené rozsudky uznané za neprimerane vysoké a 6715 obetiam bola potvrdená správnosť obvinenia aj rozsudkov.³²

Po XXII. zjazde KSSZ v roku 1962 bolo už nemožné ďalšie obhajovanie procesov z 50. rokov. Z tohto podnetu bola ustanovená komisia, ktorej cieľom bolo preskúmanie politických procesov proti vysokým komunistickým funkcionárom. Všetci z odsúdených v týchto procesoch boli o rok neskôr súdne rehabilitovaní. Následkom toho došlo k otrasu autority všetkých členov vedenia komunistickej strany z prvej polovice päťdesiatych rokov. K. Bacílek, v čase procesov minister národnej bezpečnosti bol odvolaný z funkcie člena predsedníctva ÚV KSC a prvého tajomníka ÚV KSS. Vo funkcii ho vystriedal Alexander Dubček, počas ktorého vedenia došlo v roku 1968 k ďalším pokusom o rehabilitácie. Medzi rehabilitovanými bol aj G. Husák spolu s ďalšími odsúdenými v procese z roku 1954. Pillerova správa komisie Ústredného výboru KSC sa dopracovala najbližšie k odhaleniu pravdy, tá však nesmela byť zverejnená a vyšla len v zahraničí, kde bola preložená do mnohých jazykov. Podľa Rudého práva boli rehabilitácie prejavom odstraňovania dôsledkov kultu osobnosti v živote komunistickej strany Československa.³³

V 60 až 70. rokoch minulého storočia bolo rehabilitovaných len niekoľko stoviek osôb. Počas preskúmania procesu s Miladou Horákovou a spol. v roku 1968 prišlo prezídium Najvyššieho súdu k záveru, že došlo k porušeniu zákona pätnásťkrát, a to v jeho ustanoveniach § 3, § 91, § 93, § 177 ods. 2, § 190, § 199, § 202, § 206, § 258, § 270 ods. 5 trestného poriadku z roku 1873, § 30 ods. 3 zákona č. 232/1948 Zb. a § 75 ods. 1, § 76 zákona č. 319/1948 Zb.³⁴ Rehabilitovaných podľa zákona č. 119/1990 Sb. o súdnej rehabilitácii bolo 207 697 osôb.³⁵ Každé právoplatné odsudzujúce súdne rozhodnutie vyhlásené v čase od 25. februára 1948 do 1. januára 1990, týkajúce sa skutku spáchaného po 5. máji 1945, pre trestný čin (zločin, prečin, priestupok) uvedený v § 2 ods. 1 písm. a) - f) zákona č. 119/1990 Zb. je zo zákona zrušené a príslušný súd je povinný o ňom rozhodnúť podľa § 2 ods. 2 citovaného zákona. V trestnej veci Milady Horákovovej a spol. generálny prokurátor 29. júna 1990 zastavil trestné stíhanie obvinených podľa § 172 ods. 1 písm. a) Trestného poriadku z dôvodu nepochybného presvedčenia, že sa nestali skutky, pre ktoré bolo trestné stíhanie vedené.³⁶

S účinnosťou od 1.8.1993 bol v Českej republike prijatý zákon č. 198/1993 Sb. O protiprávnosti komunistického režimu a o odporu proti nemu. Vláda ním bola splnomocnená k náprave niektorých krívd spáchaných na odporcoch komunistického režimu a osobách

³¹ Ministerstvo vnútra a Policajné prezídium ČR: Prezentácie Polície ČR.

³² KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu. Brno: Barrister & Principal. 2001. str. 218.

³³ DVOŘÁKOVÁ, Z.: Z letopisov triedneho odboja. Praha: Hříbal. 1992. str. 218.

³⁴ IVANOV, M.: Justičná vražda alebo smrť Milady Horákovovej. Praha: Betty. 1991. str. 257, 258.

³⁵ Ministerstvo vnútra a Policajné prezídium ČR: Prezentácie Polície ČR.

³⁶ IVANOV, M.: Justičná vražda alebo smrť Milady Horákovovej. Praha: Betty. 1991. str. 294.

postihnutých jeho perzekúciami. Odpor občanov proti komunistickému režimu posudzuje ako legitímny, spravodlivý, morálne oprávnený a hodný úcty. Veľmi dôležitým je § 5, v ktorom sa ustanovuje nezapočítanie do premlčacej lehoty trestných činov dobu od 25. februára 1948 do 29. decembra 1989, ak z politických nedemokratických dôvodov nedošlo k právoplatnému odsúdeniu alebo zbaveniu obžaloby. Zákon ukladá súdom povinnosť na návrh zrušiť alebo zmierniť trest uložený za trestný čin, na ktorý sa nevzťahuje rehabilitácia podľa zákona č. 119/1990 Sb. o súdnej rehabilitácii, ak sa preukáže, že konanie odsúdeného smerovalo k ochrane základných ľudských a občianskych práv a slobôd, nie zjavne neprímeranými prostriedkami.

VI. ZÁVER

Karel Kaplan, uznávaná osobnosť na problematiku politických procesov, dochádza po preštudovaní informácií o rehabilitáciách podľa zákona z roku 1990 k záveru, že si politické procesy medzi rokmi 1948-1955 vyžiadali okolo 200 000 až 220 000 obetí, pričom do tejto položky zahŕňa aj osoby, ktoré boli odsúdené do táborov nútenej práce. Ak sa k tomuto už tak vysokému číslu pripočíta ešte množstvo rodinných príslušníkov týchto odsúdených obetí, dostávame sa až k pol miliónu občanov, ktorí boli procesmi priamo postihnutí alebo nejakým spôsobom znášali ich následky.³⁷ V dnešnej dobe, keď od tohto smutného obdobia uplynulo už niekoľko desiatok rokov a mnoho obetí, páchatel'ov, priamych aj nepriamych účastníkov, ale aj očitých svedkov už zomrelo a nová nastupujúca generácia už nie je a snáď nebude poznamenaná stigmou komunistického režimu, je stále na mieste si pripomínať aj temné stránky našej minulosti, ku ktorej politické procesy rozhodne patria. Skôr ako hľadať vinníkov je však iste viac žiaduce jasne formulovať páchania nezákonností a porušovanie stanovených postupov tak, aby sa v budúcnosti nemohlo bezprávie realizované na toľkých nevinných obetiach a v takej miere už nikdy odohrať. Preto je nesmierne dôležité dôsledne sa poučiť z minulosti, aby sa podobná doba a podobné pochybenia viac neopakovali. Len takto možno naplno odhaliť skrytú absurditu systému totalitných režimov, vysporiadať sa s našou vlastnou minulosťou a odhaliť tajomstvo nezodpovedaných otázok, ktorých nie je v celej smutnej histórii vykonštruovaných politických procesov málo.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

politické procesy, Štátna bezpečnosť, trest smrti, Štátny súd, Komunistická strana Československa

KEY WORDS:

political trials, State Security, death penalty, State Court, Communist Party of Czechoslovakia

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BOBEK, MOLEK, ŠIMIČEK: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávi. Brno . 2009
2. BURSÍK, T.: Osud odbojové organizace Černý lev 777. Praha: ABS MV . 2007
3. DUFEK, J. – KAPLAN, K. – ŠLOSAR, V.: Československo a Izrael 1947 – 1953
4. DVOŘÁKOVÁ, Z.: Z letopisů třetího odboje. Praha: Hřibál . 1992
5. GÁBRIŠ, T.: Posilňovanie roly štátu a verejného práva v Československu v rokoch 1948-1989. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMIČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009.

³⁷ PERNES, J.: Kríza komunistického režimu v Československu v 50. rokoch 20. storočia. CDK, Brno 2008 . s. 73.

6. GEBAUER, F. a kol. Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948-1989. Statistický přehled . Svazek 12. Praha: Ústav pro soudobě dějiny AV ČR, 1993
7. GRIVNOVÁ, P – GRIVNA, T.: Trestné právo procesné. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009.
8. GRIVNA, T.: Trestné právo hmotné. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: Kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009.
9. HEJL, V.: Zpráva o organizovaném násilí. 1. vydání. Praha: UNIVERZUM PRAHA, 1990. ISBN 80-85207-01-X
10. IVANOV, M.: Justiční vražda aneb smrt Milady Horákové. 1. vydání. Praha: BETTY, 1991. ISBN 80-90099-31-9
11. JÄGER, P.: Sloboda vyznania a právne pomery cirkví a náboženských spoločností v rokoch 1948-1989. In: BOBEK, MOLEK, ŠIMÍČEK.: Komunistické právo v Československu: kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ, 2009. ISBN 9788021048447
12. KAPLAN, K.: Československo v rokoch 1948-1953. 2. časť. Praha: Štátne pedagogické nakladateľstvo. 1991. s. 6
13. KAPLAN, K.: K politickým procesum v Československu 1948-1954. Praha . 1992
14. KAPLAN, K.: Nekrvavá revoluce. 1. vydání v ČSFR. Praha: MLADÁ FRONTA 1993. ISBN 80-204-0145-8
15. KAPLAN, PALEČEK: Komunistický režim a politické procesy v Československu. 2. vyd. Brno: Barrister & Principal. 2008. ISBN 978-80-7364-049-1
16. KRATOCHVIL, A.: Žaluji I. Stalinská justícia v Československu. Praha: Dolmen. 1990.
17. KUBA, J.: Zákonodarstvo a justícia vo vzťahu k politickým procesom v Československu. Olomouc . 2012
18. MALLOTA, P.: Dokumentácia popravených z politických dôvodov 1948–1989 [online]
19. PALOVÁ, K.: Politické procesy z 50. rokov minulého storočia . Brno. 2008
20. PERNES, J.: Politické procesy v Československu po roce 1945 a případ Slánsky. Praha 2003
21. ŠIMÍČEK, V.: In. Komunistické právo v Československu: kapitoly z dejín bezprávia. Brno. MPÚ. 2009. ISBN 9788021048447
22. ŠIŠKA, M.: (ed.). O procesech a rehabilitacích. (Zpráva "Pillerovy komise" o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949-1968.) I-II. Praha. 1990
23. ŠKERLE, M.: Štátny súd a štátna prokuratúra a ich úloha v politických procesoch . Brno. 2010
24. VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A., BABKA, L.: Československá justice v letech 1948–1953 dokumentech. Díl II. 1. vydání. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004. ISBN 80-86621-05-7

ARCHÍVNE PRAMENE

1. Návrh a dôvodová správa k zákonu č. 231/1948 Zb., na ochranu ľudovo demokratickej republiky. Digitálna knižnica PS: Národné zhromaždenie 1948-1954
2. Návrh a dôvodová správa k zákonu č. 86/1950 Zb., trestný zákon. Digitálna knižnica PS: Národné zhromaždenie 1948-1954
3. Návrh a dôvodová správa k zákonu č. 87/1950 Zb., trestný poriadok. Digitálna knižnica PS: Národné zhromaždenie 1948-1954

KONTAKTNÉ ÚDAJE AUTORA

Peter Marejka, JUDr.

Externý doktorand

Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva,

Ústav teórie a dejín štátu a práva a spoločensko-vedných disciplín,

Tomášikova 20, 821 02 Bratislava, Slovenská republika

Tel.: 0944 315 356

Email – peter.marejka@gmail.com